

## II. Rákóczi Ferenc emlékezései

A vezérlő fejedelem — vagy ahogyan franciaországi inkognitójában magát nevezte: Sáros grófia — nem egyszerű történelmi személy, hanem Kelet-Európa egyik legendája. Afféle késő barokk Arthus király, akinek kerekasztalát ködsüveges nemesek, gyöngyös bocskorú jobbágyok és mesékbe öltözött betyárok ülnek körül.

Írásához hasztalan közeledünk legendafosztó szándékkal, a sorok között földereng Mányoki Ádám nagyságot és szelidséget sugárzó festménye, megzendül Liszt és Berlioz indulója, mintha ezek a színek és hangzatok eleve ott rejtőznének a semmit sem szépítő szövegekben.

Ezért kissé hitetlenkedve olvassuk Saint-Simon herceg leírását: „igen magas volt, de csöppet sem darabos, tagbaszakadt, de nem kövér... tekintete elég kellemes volt, arcvonásai jellegzetesen tatárosak... Igen jóságos ember volt, szertartetreméltó, könnyen kezelhető. Aki közelről ismerte, azt megdöbbenetette, hogy ily férfiú egy nagy párt vezére lehetett, s oly hírre tett szert a világban.“

Saint-Simon elegánsan kimért mondatai a legenda mélységei fölött siklanak el anélkül, hogy gyanítaná. Csak egyszerűen csodálkozik, mint az udvaronc a másik, valamiképpen titokzatos udvaroncon.

A francia udvaronc értelmét később meg is haladja Rákóczi törökországi útja, ami — mélységesen érezzük — legendás sorsához tartozott.

„Érthetetlen volt, hogy az a férfiú, aki annyi vihar után végre ilyen révbé ért, ismét a hullámok kényére bízta magát...“ — írja Saint-Simon.

Legendája tovább élt Franciaországban, és elferdítve, kifordítva, de mégis legenda formájában föltűnik Voltaire *Candide*-jában: „Kunigunda edényt mosogat odaát a Propontis partján, mégpedig oly hercegnél, akinek magának sincs sok edénye; rabnő [?] szegény egy volt uralkodónak, Rákóczinak [az eredetiben: Ragotzky] a házában, az meg a szultán kegyelméből napi három tallérból él a menedékén...“

Íme, így hangzik Mikes, a francia fölvilágosító filozófus szemléletére átfordítva! De ha ezt elolvassuk, még akkor sem tűnik patetikusknak a múlt századbeli vers, amely Mikessel ezt mondatja:

*S körülöttem lebeg sírjában  
nyugvó Rákóczi nagy lelke  
az eget csapkodó tenger haragjában.*

Mert, ha Rákóczi emlékezéseit böngésszük: a sorssal és a történelem emberfölötti törvényeivel találjuk szemben magunkat, amelyet részleteiben vagy mélységeiben inkább átélünk, mint amennyire értünk.

Az *Emlékezésekből* először is azt tudjuk meg, hogy Rákóczi semmiképpen sem akart azzá a legendává lenni, amit ismerünk. Német ruhában, német szóra tanítottan császárhú birodalmi herceggént próbált élni. A vadászat volt a kedvtelése, vagy inkább menlevele, amivel bizonyíthatta, hogy elfeledte lázadó őseit, és a császár előtt megérdemli országnyi uradalmát. Talán gyanút keltően többet vadászott, mint a kortárs főurak, akik ezt a foglalatosságot csak szenvedélyként, és nem a politikai semmittevés bizonyítékául üzték. Rákóczi vadászott, mert nem akart arra gondolni, hogy „pogány zsarnok módjára járt el a császári had a pénz kicsikarásánál, és fölébe még gaztetteket is követett el. Aki nem tudott fizetni, meggyalázták feleségét. A panaszok kivizsgálását úgy végezték, hogy egyetlen német esküje többet ért a magyar tanúk szavánál.“

Mégis, amikor jobbágyzendülés tör ki, azonnal a császáriakhoz menekül Kasára, hogy bizonyítsa: semmi része benne.

Ha tette, jó időben tette, mert már az elfogatási parancsot írták ellene. Rákóczi súlyos bűne volt, hogy a lázadó jobbágyok megszállták ugyan egyes birtokait, de nem tettek semmi kárt.

A császáriakhoz való menekülésével értelmetlenné lettek az ellene szóló bizonyítékok, de zaklatni kezdte a lelkiismerete.

Bercsényi gróffal barátkozik össze, aki először gyanakodva nézi a német szavú, német ruhájú, jezsuita iskolában nevelkedett fiatal herceget. „Kezdtém föltárni gondolataimat Bercsényi gróf előtt az ország bajainak és nyomorúságának orvos-

lása felől: annyi esztendeje kísérletezünk a császári udvarnál eljárásokkal, nyílt panaszokkal, kérvényekkel, emlékiratokkal... ebből semmi javulás nem remélhető.“

Rákóczi, aki nagy műveltségével átfogja Európa erőviszonyait, tudja, hogy a súlyosan beteg utolsó spanyol Habsburg halála után háború várható a franciák és a Habsburg-birodalom között.

Már több éve környékezi Longouevall liège-i nemes, ezért úgy gondolja, hogy küldönként használhatja a francia udvar felé.

Longouevall valójában Lipót császár kéme, sőt provokátora.

Mintthogy Rákóczi még nem tud tökéletesen franciául, a provokátor maga mondja tollba a francia király megbízottjához szóló levelet, majd magához veszi, és az osztrák császári udvarhoz juttatja.

Rákóczit letartóztatják, és Bécsűjhelyre viszik, ahol lázadó őseit is őrizték, kivégzésük előtt.

Itt csak azt követeli, hogy ne Ausztria, hanem hazája törvényei szerint ítélkezzenek felette. Attanulmányozza a császári törvénykönyvet, és abból kiolvassa, hogy a felségsértő fővesztéséhez nem szükséges a bizonyíték. Elegendő a pusztá gyanú.

Úgy látszik, rövidesen szaporítani fogja a hivatlan mártírok sorát, és vérpadra lépése lesz egyetlen történelmi tette.

De Lehmann százados, a vár parancsnoka részvétet, majd barátságot érez iránta, és megígéri, hogy saját élete árán is megszökteti. Talán anyagi haszonban is reménykedik, bár ez a fejedelem emlékirásából nem derül ki.

Lehmann állja a szavát, osztrák katonaruhát adat Rákóczira, aki váltott lovakon Lengyelországba menekül. Vérdíjat tűznek ki fejére, Lehmann pedig kivégzik.

Most másodszor adódik alkalom, hogy Rákóczi megszabaduljon sorsától, és a nehéz legendát könnyű életté változtassa.

Két esztendőt tölt Lengyelországban, mígnem 1703 tavaszán megjelennek nála a szenvedő nép első küldöttei: Bige László meg egy orosz pap. Azután szaporodnak a követek, gyülekezni kezdenek a hadak, Esze Tamás jobbágysai, kétszáz román, ukránok, szlovákok, magyar lovasok, többnyire bunkókkal és parasztpuskákkal fölszerelve.

És Rákóczi elindul.

„Döntöttem: hívságos dicsőség, szabadság és hazaszeretet vezérelt s a lelkiismeret szava.“ Amikor a fejedelem átkelt a hegyeken, a vonulás a történelem egyik legkülönösebb képét mutatta. Dózsa György serege vonult, a Szent Birodalom hercegének vezérletével.

Rákóczit alig kísérték igazi katonák, a nyomor zarándokserege vette körül. Ez a had egyre szaporodott, de útközetre nem volt alkalmas. A fejedelem szervezte, masírozta, szabályos rendbe osztotta őket.

Voltak közöttük mindenre elszánt jobbágysok, kurtanemesek, korhelyek, zsványok.

A hír megnövelte a hadat, kisebb osztrák egységeket szétszórtak, pánikba esett várvédőket megadásra kényszerítettek, s eközben nemesek és főurak is csatlakoztak hozzájuk. Az északi Kárpátok várainak egy része a fejedelem kezére került, melléje állt az Alföld, az erdélyi rendek fejedelemmé választották.

Itt Rákóczinak kellett elmagyaráznia a fejedelem beiktatásának ceremóniáját, mert a rendek már elfeledték saját hagyományait.

A fejedelemnek nem volt illúziója arról, hogy kiket vezet.

Az osztrákok hírverésére válaszolva, a császárt teszi felelőssé a nép elmaradottságáért.

Azt állítják az osztrákok, hogy a nép minden rétege műveletlen, és a szellemi javakkal nem törődik. De hol volt az a császár, aki a nép számára, annak nyelvén csak egyetlen iskolát is alapított?

Haszonlesőnek és zsurorinak hírlelik a tömeget. De ha tisztos munkával pénzt gyűjtött, nem vették-e el az adószedők az utolsó poltúráját is?

Kétszínűnek mondják a lelkeket.

De ha kibeszélték a való igazat, nem kellett-e érte megcsenvedni börtönnel vagy megbotoztatással? És milyen példát adott a császári hatalom a nemesült erkölcsre és az emberi iparkodás megbecsülésére?

Rákóczi tudván tudta, hogy elmaradott jobbágysokat, szűk látókörű nemeseket, haszonleső uraságokat és számkivetett zsványokat vezet.

Seregéből nem űzhette el a földesurakat, akik a harc szünetében robotra küldték a jobbágyot.

Egyfolytában pénzügyi gondokkal küzdött, mert tíz és húsz poltúrást váltó-

pénzeit az urak nem akarták elfogadni. Saját hívei között az ezüst az uraságokhoz vándorolt, a kétséges értékű réz pedig a szegényekhez.

Mozgalmának társadalmi és gazdasági ellentmondásai ellenére óriási területet szabadított föl, csak az osztrákok által megszállt várak tudtak ellenállni, a falakat nem rombolta a pénzeire vert „pro libertate” szavak ereje.

Először Rabutin hatezer emberét kellett volna szétvernie, ezeket a különös tehetségű martalócokat, akik emberfölötti képességgel tették a városokat romhalmazzá.

Amint a fejedelem írja, csak egy kiadós eső kellett volna, hogy a martalócok a sárban és mocsárban félig harcképtelenné váljanak, és a kuruc csapat lesből, pihenten rájuk támadjon. De az idő szokatlanul száraz volt.

Rákóczi ellenőrizte az erdélyi várakat, megtekintette Szamosújvárt, amelyet román jobbágyok védtek. Voltak, akik figyelmeztették, hogy ne töltsse a várban az éjszakát; de ő kíséret nélkül román katonái közé ment, és az ő őrségük biztonságában aludt.

Hatalmas, de szervezhetetlen és katonailag föl nem szerelt mozgalma mégis tárgyalásra készítette Bécsset. Azon a címen, hogy Rákóczi Prágában félig-meddig fogságban lévő feleségét kíséri egy hónapnyi látogatásra, megjelent a fejedelem táborában I. József követe, aki béke esetére az alkotmány helyreállítását ígérte, és Rákóczinak bármelyik tartomány hercegségét följajánlotta, Erdély kivételével.

Rákóczi biztosítékok híján a békejavaslatot elutasította.

Ezután fordult rosszra a szabadságharc ügye. Rákóczi a szerencsétlen trencséni csatának tulajdonítja a fordulatot, amikor is csapatai egy végzetes félreértés miatt fejvesztetten megszaladtak, ő maga pedig lovával egy árokba zuhant, és elvesztette eszméletét.

Valójában Ausztria mind több hadat tudott elvonni az örökösödési háborúból, a számító fúruk a császárhoz pártoltak, és a kuruc sereg végül arra a területre szorult, ahonnan elindult.

Az osztrákok béketárgyalásokhoz kezdtek, Rákóczi Károlyi Sándort bízta meg a kuruc ügy képviselésével. De az eredményt nem várta meg, átkelet Lengyelországba, és elutasította a fölkinált kegyelmet.

Így teljesedett be a sorsa, élete tovább kilép a történelemből, már nem egyszerű hős, hanem jelkép, amely megindítja képzeletünket és szívünket. A szabadság számkivetettje, a nagyhatalmak politikai játékának áldozata, aki Rodostóban szigorú órarend szerint kél, asztalosmunkát végez. Több, mint uralkodó: a bujdosók fejedelme.

Végül is így áll előttünk, vállára omló ősz hajjal, remeteségben nőtt szakállal, és az időket kémleli.

Veresége a történelem rejtett hajszálcsovein át nemcsak okulásunkra, hanem győzelmünkre válik.

Íme, az idő, amikor az erős lélek képtelen körülmények között is kicsorbította az elnyomás fegyvereit.

## KÁDÁR JÁNOS

### IDÉNY

Torlódo, nyári illatok.  
Piruló testek fájó lustasága.  
Agáló, lobot-vető ingerek.  
Ölek — kerítői a napnak.

Vijjó madár — fehér zászló leng,  
de bent fölventük a kéket,  
és rohamra készen  
néziink körül, és készen  
fogadni azt.